

BELKISA DOLIĆ

Pedagoški fakultet Univerziteta u Bihaću

prikazi

Poniranje u jezik “Ponornice”

Halid Bulić, Pragmatički aspekti romana “Ponornica” Skendera Kulenovića

U toku 2018. godine bosnistika je iznjedrila nekoliko izuzetno dobrih naslova, a autor jednog od njih je vanredni profesor na Filozofskome fakultetu Univerziteta u Sarajevu Halid Bulić. Radi se o knjizi “Pragmatički aspekti romana *Ponornica* Skendera Kulenovića”, čiju recenziju potpisuju tri istaknute bosanskohercegovačke lingvistice – redovne profesorice Hasnija Muratagić-Tuna, Sabina Bakšić i Amela Šehović – što je samo po sebi dobar znak. U to će se svaki čitalac lično uvjeriti već na prvim stranicama knjige, odnosno u samome Uvodu, gdje autor govori o značaju koji *Ponornica* ima prije svega za Kulenovićev cjelokupan književni opus, potom za bosanskohercegovačku književnost i naposljetku za (standardni) bosanski jezik. Iako se jezik ovoga djela dosta proučavao, ovo je prvi put da se neko njime pozabavi sa stanovišta pragmatistike i literarne pragmatike. Autor već u uvodnim pasusima nagovještava da ga jezik *Ponornice* zanima isključivo kao sredstvo pomoću kojeg se postižu značajni efekti u svijetu djela i u svijetu čitaoca, a ne jezik kao struktura. Drugim riječima, Bulić (2018) želi predstaviti neke aspekte upotrebe jezika u tematiziranome književnom djelu imajući pritom za cilj doprijeti njegovoj interpretaciji (usput upozorava na postojanje mnoštva primjera loših interpretacija).

U prvom poglavlju naslovljenom “Pragmatička vrijednost naziva životinja i biljaka” Bulić (2018) vješto razotkriva semantički i pragmatički potencijal naziva biljaka i životinja koje Kulenović koristi u tekstu *Ponornice*. Aktiviranjem uobičajenih (kadšto pozitivnih, kadšto negativnih) konotacija koje pomenuti nazivi imaju u jeziku, ali ponekad i originalnih (koje ne postoje mimo datoga književnog djela), Kulenović pokazuje i dokazuje prije svega svoju a potom i pragmatičku kompetenciju naratora, odnosno likova svojega romana. Time

ujedno obogaćuje tekst višestrukim stilskim vrednotama zbog kojih njegov književni uradak dodatno dobija na težini i cijeni (up. Bulić 2018: 45).

Drugo poglavlje, koje nosi naziv "Citati i reproduciranje gotovih oblika", bavi se funkcioniranjem citata i kratkih formi (pisma, šaljive / junačke / vjerske pjesme, frazemi, poslovice, aforizmi, hadisi, zdravice...) u tekstu Ponornice. Kulenović njima vješto manevriše kako bi dijaloge između likova učinio što uvjerljivijim i živopisnijim, da bi rasvijetlio njihove međusobne odnose, trenutna osjećanja i stanja, a na kraju krajeva i ne bi li podsjetio ili čak educirao čitalačku publiku o postulatima kulture koja baštini dati citat ili kratku formu.

U trećem poglavlju, simboličnog naziva "Unutarnja leksikografija", autor Ponornicu predstavlja kao "svojevrsan dokument o kulturi življenja u jednom teškom vremenu" (Bulić 2018: 88). Radi se o tome da Kulenović kroz govor prvenstveno Muhamedbega, tj. naratora, definira mnoštvo leksema (vjerskih i kulturoloških termina, orijentalizama, regionalizama, dijalektizama, historizama...) u vidu krajnje detaljnog opisa, objašnjenja u formi apozicije, pomoću sinonima ili pak samo uz naznaku porijekla. Kakve god bile, sve su te "definicije naratološki opravdane, uključene u tekst nenametljivo (bez salgarizma) i (...) omogućavaju učenje bez odvrćanja pažnje od glavne priče" (Ibid.). Pokušavajući proniknuti šta je ponukalo Kulenovića da koristi ovaj postupak, Bulić (2018) nudi, argumentira i pobija nekoliko opcija (za potrebe jedne povlači paralele između Kulenovićeve Ponornice i Ecovog Imena ruže), ali na kraju zaključuje da je svrha tog čina najvjerojatnije koliko vantekstualne (približavanje nepoznatih ili manje poznatih pojmova čitalačkoj publici u tadašnjoj Jugoslaviji) toliko i unutartekstualne prirode (karakterizacija glavnog protagoniste: Muhamedbeg kao lirska duša).

U četvrtom poglavlju, nazvanom "Imena i imenovanje", autor zaključuje da je Kulenović itekako iskoristio pragmatički i stilski potencijal antroponima i ojkonima, čime se još jednom potvrđuje teza "ime [je] znak, a imenovanje moć" (Bulić 2018: 111). Vlastita imena su mu poslužila da prikaže društvenu raslojenost među likovima po religijskom i socijalnom ključu. Nadimci – inače neopterećeni uticajima vjere i tradicije – puno su kreativniji i slikovitiji, a upotrebljavao ih je da prenese informacije o trenutnom ili trajnom viđenju, mišljenju i emociji likova jednih naspram drugih. Prezimenima Kulenović

nije pridao neku važnost. Kad su ojkonimi u pitanju, oni u *Ponornici* većinom imaju neutralnu ulogu, ali u određenim slučajevima prenose stavove likova prema nekom mjestu i/ili njegovom narodu.

Peto poglavlje, “*Mi – oni* i slične dihotomije”, analizira upotrebu ličnih i prisvojnih zamjenica u *Ponornici* za uspostavljanje i legitimizaciju podjele likova također po kriteriju vjeroispovijesti. Drugim riječima, lične i prisvojne zamjenice za množinu bivaju (umjereno, ali vrlo efektno – naročito kad su stavljene pod navodnike) iskorištene kao etikete dviju etničkih grupa: Muslimana i Srba. Svoje je, naravno, ozračeno pozitivnim vrijednostima (inkluzivnost, ekskluzivnost), a tuđe negativnim (drugo/razredn/ost) u svim kontekstima. S druge strane imamo dihotomiju *ti – oni* i *mi – on*, koja u romanu odslikava situacije u kojima se pojedinac sukobljava s kolektivom ili pak obratno.

U šestom poglavlju – “Svijest o jeziku” – autor propituje stavove likova romana *Ponornica* o njihovome maternjem jeziku (*naš, domaći, bosanski*) te o stranim jezicima (arapski, turski, perzijski, francuski, njemački), o učenju i prevođenju sa / na njih, te kako ti stavovi uslovljavaju njihove jezičke izbore i komunikaciju s drugima (up. Bulić 2018: 136).

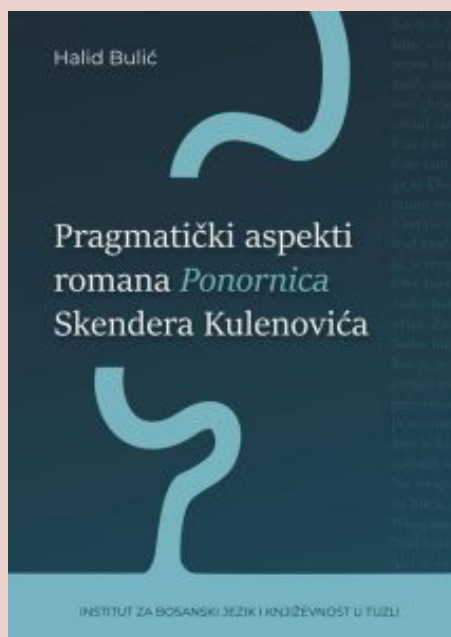
Sedmo poglavlje nosi naziv “Upotreba strategija pozitivne i negativne učtivosti” a proučava načine na koje likovi *Ponornice* u svojim konverzacijama koriste strategije učtivosti kada jedni od drugih nešto traže, očekuju. To svojevrсно, međusobno podilaženje zavisi od društvenog statusa sudionika, stepena njihove bliskosti i težine samog čina, a autor ga je najbolje prikazao na primjerima prošnje, kojih u romanu ima nekoliko. Primjeri koji uzeti u razmatranje “pokazuju kako analiza strategija učtivosti može doprinijeti osvjetljavanju odnosa među likovima i razumijevanju temperamenta i karaktera likova. Analiza je pokazala da učtivost može doprinijeti relaksaciji odnosa među sagovornicima” i poslužiti kao “koristan mehanizam za održavanje saradnje”, ali da nije uvijek popraćena najiskrenijim osjećajima / namjerama i ne mora uvijek uroditi plodom, odnosno polučiti željene rezultate za obje zainteresirane strane (Bulić 2018: 155 i 156).

U osmom poglavlju (“Pragmatička vrijednost šutnje”) autor predstavlja pragmatičku vrijednost šutnje u tekstu *Ponornice* i to tako da uočene

primjere klasificira na nekoliko tipova za koje koristi sljedeće nazive: "šutnja odobravanja, nesnalaženja, neznanja, suzdržavanja, poraza, šutnja koju treba prekinuti, zahtijevana šutnja, šutnja o tabu-temama, šutnja položaja, šutnja o posvjedečenom, šutnja u nesreći, običajna šutnja (...)" (Bulić 2018: 171). Svim tim tipovima je zajedničko da funkcioniraju kao svojevrsni minus-postupci.

Deveto poglavlje pod nazivom "Ponornica između dviju carevina" predstavlja analizu čitavog spektra stavova koje likovi *Ponornice* zauzimaju naspram dviju vlasti: jedne koja nevoljko zamiče (Osmansko Carstvo) i jedne koja se gordo promalja (Austro-ugarska Monarhija). Bulić (2018) primjećuje da je Kulenoviću itekako pošlo za rukom da pomenuti kulturno-historijski kontekst neupadljivo i dopadljivo utka u tkivo romana.

Desetim poglavljem "Pragmatička uloga navodnika" obuhvaćena je analiza proturječnoga intepunkcijskog znaka, čijom upotrebom se s jedne strane garantira da je nešto istina (npr. citat), a s druge strane signalizira da je nešto napravilo odmak (npr. dvosmislenost) ili je potpuno suprotno (npr. ironija) od istine. Bulić (2018: 200, 203) konstatira da navodnici u *Ponornici* uglavnom imaju tri pragmatička efekta: označavaju da je nešto preneseno "doslovno, baš tako" kako je neko ranije rekao, služe "za označavanje manje poznatih riječi, karakterističnih za podneblje u kome se vrši radnja" te sugeriraju da je neka riječ upotrijebljena u svome prenesenom značenju.

Na kraju ovog teksta valja istaći da monografija "Pragmatički aspekti romana *Ponornica* Skendera Kulenovića": 1. razotkriva i obznanjuje još jednu (pragmastilističku) dimenziju romana *Ponornica* omogućavajući čitaocima novu, potpuniju interpretaciju; 2. svjedoči o raskošnoj filološkoj erudiciji svojega autora; 3. može poslužiti kao model za analiziranje pragmatičkog aspekta drugih djela bosanskohercegovačke književnosti, ali i pragmatičkog potencijala bosanskoga jezika općenito.